

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Πτυχιακή εργασία

Παρεμβάσεις εκπαιδευτικών προγραμμάτων στον
αρχαιολογικό χώρο:

Το παράδειγμα του Αμυκλαίου στη Σπάρτη

Κωνσταντίνα Κοσμαδάκη (Α.Μ: Β2019008)

Επιβλέπων καθηγητής: Σταύρος Βλίζος

Κέρκυρα 2023

Ευχαριστίες

Αρχικά, θα ήθελα να εκφράσω την απεριόριστη ευγνωμοσύνη μου στον καθηγητή και επιβλέποντα της εργασίας μου, κύριο Σταύρο Βλίζο, για την καθοδήγηση που μου παρείχε κατά τη διάρκεια της εκπόνησής της. Ο κύριος Σταύρος Βλίζος συναποτέλεσε τον λόγο που επέλεξα να στραφώ στο αντικείμενο της Μουσειολογίας, καθώς, κατά τη διεξαγωγή των μαθημάτων του και όχι μόνο, κατάφερε να μου μεταδώσει την αγάπη και το πάθος που τρέφει απέναντι σε αυτό το αντικείμενο και στον πολιτισμό εν γένει. Μου προσέφερε την ευκαιρία να συμμετάσχω στις Μουσειακές Συλλογές του Ιονίου Πανεπιστημίου, καταφέροντας να κατανοήσω και στην πράξη όλες τις θεωρητικές γνώσεις που είχα αποκομίσει από τα μαθήματα των προπτυχιακών μου σπουδών. Η εμπιστοσύνη που μου έδειξε από την πρώτη μας συνεργασία στο πλαίσιο των μαθημάτων ως και σήμερα, είναι καθοριστική για την εξέλιξη μου, όχι μόνο σε ακαδημαϊκό, αλλά και σε προσωπικό επίπεδο. Πάντοτε μου επισημαίνει την αξία των στόχων μου και τη σημασία του να παλεύω για αυτούς αδιάκοπα. Τον ευχαριστώ από καρδιάς για όλες τις προσπάθειες που κατέβαλε και συνεχίζει να καταβάλλει για εμάς τους φοιτητές, καθώς και για όλη τη στήριξη που έλαβα, ακόμη κι όταν δεν το έκανε συνειδητά.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Άννα Μιχέλη, καθηγήτρια μου, στόχος της οποίας, κατά τη διάρκεια του 4^{ου} ακαδημαϊκού έτους που είχα την τιμή να είμαι φοιτητριά της, ήταν να μας βοηθήσει να γνωρίσουμε τον πραγματικό πολιτισμικό πλούτο, αυτόν που έχει επίκεντρο το άτομο, αλλά και να μας μάθει τι σημαίνει να είσαι «άνθρωπος». Την καθηγήτρια που από την πρώτη κιόλας στιγμή, ήταν δίπλα μου, να με συμβουλεύσει και να με καθοδηγήσει σε ό,τι έκρινε απαραίτητο, χωρίς να της το ζητήσω. Οτιδήποτε τη χρειαστήκαμε έσπευδε να μας στηρίξει και να μας υπενθυμίσει την αξία μας, με γνώμονα πάντα το δίκαιο.

Τέλος, την Αφροδίτη και την Κωνσταντίνα, δύο από τους πιο σημαντικούς ανθρώπους που έχω στο πλάι μου, κατά τη διάρκεια της ακαδημαϊκής μου πορείας. Με γνώρισαν στην καλύτερη περίοδο της ζωής μου, αλλά, συγχρόνως, και στην πιο πιεστική. Οι συμβουλές, οι οδηγίες και τα λόγια συμπαράστασής τους με συντρόφευαν κάθε φορά που παρατηρούσαν ότι βρίσκομαι σε δύσκολη στιγμή και ήταν ένας από τους λόγους που κατάφερα να βρίσκομαι εδώ σήμερα. Τις ξεχωρίζω για τον δυναμισμό τους, την καλοσύνη τους και κυρίως, για το ότι μου επιβεβαίωσαν τι σημαίνει 'φιλία'. Υπήρξαν στιγμές που η αγανάκτηση και η απογοήτευση ήταν στο ανώτατο όριο, αλλά μου ενίσχυαν, κάθε φορά, τις σκέψεις και το πείσμα μου ότι θα τα καταφέρω παρ' όλα τα εμπόδια.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναδείξει τα οφέλη των εκπαιδευτικών παρεμβάσεων, συγκεκριμένα στους αρχαιολογικούς χώρους, χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την περίπτωση του Αμυκλαίου στη Σπάρτη.

Το πρώτο κεφάλαιο εξετάζει τη Διαχείριση και Ανάδειξη Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων, ενώ το δεύτερο πραγματεύεται τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα, τη σημασία τους και τον τρόπο σχεδιάσής τους. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται αναφορά σε μερικά παραδείγματα υλοποιημένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε αρχαιολογικούς χώρους. Το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο μελετά αφενός, το παράδειγμα του Αμυκλαίου στη Σπάρτη και αφετέρου, άλλες περιπτώσεις εκπαιδευτικών προγραμμάτων του συγκεκριμένου αρχαιολογικού χώρου.

Το θέμα της πτυχιακής μου εργασίας επιλέχθηκε με αφορμή την εντατική ενασχόλησή μου με το αντικείμενο της Μουσειολογίας και ειδικότερα, με τη δραστηριοποίησή μου στις Μουσειακές Συλλογές του Ιονίου Πανεπιστημίου, όπου συμμετείχα στον σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η εμβάθυνση στην περίπτωση των Αρχαιολογικών Χώρων προκλήθηκε από το έντονο ενδιαφέρον μου να έρθω σε επαφή και με τον εν λόγω φορέα πολιτισμού. Η ανάγκη μου αυτή γεννήθηκε κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών μου σπουδών, όπου είχα τη δυνατότητα να παρακολουθήσω μαθήματα σχετικά με την επιστήμη της αρχαιολογίας.

Λέξεις- κλειδιά: Διαχείριση, ανάδειξη, αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία, εκπαιδευτικά προγράμματα, Αμυκλαίο Σπάρτης

Abstract

This paper attempts to highlight the benefits of educational interventions, specifically in archaeological sites, using as an example the case of the Amyklaion in Sparta.

In chapter 1, the thesis in question deals with the Management and Promotion of Archaeological Sites and Monuments, then in chapter 2 with Educational Programmes, their importance and how they are designed, while some educational programmes from other archaeological sites are mentioned as well. In the third and last chapter, the example of the Amyklaion in Sparta as well as other examples of educational programmes at this specific archaeological site are studied.

The topic of my thesis was chosen due to my intensive involvement in the field of museology and in particular, as a result of my involvement in the Museum Collections of the Ionian

University, where I have participated in the design and implementation of activities and educational programmes. The decision to focus on Archaeological Sites was triggered by my interest to get in touch with a different area of culture, since during my undergraduate studies, I had the opportunity to attend classes related to the field of archaeology, which were and still are of great interest to me.

Keywords: Management, promotion, archaeological sites and monuments, educational programs, Amyklaion of Sparta

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	2
Περίληψη	3
Abstract	3
1. Αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία. Διαχείριση και ανάδειξη	6
1.1. Ορισμός και έννοιες του αρχαιολογικού χώρου	6
1.1.1 Δημόσια αρχαιολογία στην Ελλάδα	7
1.2. Σύγχρονες προσεγγίσεις στην ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων	7
1.2.1. Η επίδραση των Social Media στους αρχαιολογικούς χώρους	8
1.2.2. Τα ψηφιακά εργαλεία των αρχαιολογικών χώρων	9
2. Εκπαιδευτικά προγράμματα και αρχαιολογικοί χώροι	9
2.1. Εκπαιδευτικά προγράμματα	9
2.2. Εκπαιδευτικά προγράμματα σε αρχαιολογικούς χώρους	11
3. Το παράδειγμα του Αμυκλαίου και συγκεκριμένα παραδείγματα εκπαιδευτικών προγραμμάτων	15
3.1 Τα τοπογραφικά του αρχαιολογικού χώρου των Αμυκλών	15
3.2 Η ιστορική αναδρομή του αρχαιολογικού χώρου των Αμυκλών	15
3.3 Εκπαιδευτικά προγράμματα και δράσεις στον αρχαιολογικό χώρο των Αμυκλών	16
Επίλογος και γενικά συμπεράσματα	38
Βιβλιογραφία	39

1. Αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία. Διαχείριση και ανάδειξη

1.1. Ορισμός και έννοιες του αρχαιολογικού χώρου

Οι έννοιες του μνημείου και εν προκειμένω, του αρχαίου μνημείου και του αρχαιολογικού χώρου στην ελληνική επικράτεια ορίζεται με σαφήνεια από τον Ν. 3028/2002 (ΦΕΚ Α 153/28-6-2002), όπως ισχύει σήμερα. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 2, περ. β) του παραπάνω νόμου:

“Ως μνημεία νοούνται τα πολιτιστικά αγαθά που αποτελούν υλικές μαρτυρίες και ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας και των οποίων επιβάλλεται η ειδικότερη προστασία.”

Τα μνημεία διακρίνονται σε: α) αρχαία μνημεία ή αρχαία, β) νεότερα μνημεία, γ) ακίνητα μνημεία και δ) κινητά μνημεία. Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 2, περ. β) υποπερ. αα):

“ως αρχαία μνημεία ή αρχαία νοούνται όλα τα πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στους προϊστορικούς, αρχαίους, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους και χρονολογούνται έως και το 1830, με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 20. Στα αρχαία μνημεία συμπεριλαμβάνονται σπήλαια και παλαιοντολογικά κατάλοιπα για τα οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι συνδέονται με την ανθρώπινη ύπαρξη.” Περαιτέρω, στην περ. γ) δίνεται η έννοια των αρχαιολογικών χώρων, σύμφωνα με την οποία, ως αρχαιολογικοί χώροι χαρακτηρίζονται:

“εκτάσεις στην ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες ή στους ποταμούς, οι οποίες περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται αρχαία μνημεία ή αποτέλεσαν ή υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσαν από τους αρχαιότετους χρόνους έως και το 1830 μνημειακά, οικιστικά ή ταφικά σύνολα. Οι αρχαιολογικοί χώροι περιλαμβάνουν και το απαραίτητο ελεύθερο περιβάλλον που επιτρέπει στα σωζόμενα μνημεία να συντίθενται σε ιστορική, αισθητική και λειτουργική ενότητα.”

Άλλοι συνώνυμοι όροι του αρχαιολογικού χώρου αποτελούν οι ελληνικοί πολιτιστικοί χώροι, η αρχαιολογική θέση, ο αρχαιολογικός τόπος, οι κλασικοί χώροι και η αρχαιολογική περιοχή.¹ Με τον αρχαιολογικό χώρο, συνδέεται άρρηκτα, επίσης, ο όρος *διαχείριση*, ο οποίος δεν αναφέρεται μόνο στις ενέργειες προστασίας, αναστήλωσης ή ανάδειξης των (αρχαιολογικών) μνημείων από τον κεντρικό κρατικό μηχανισμό, χωρίς τη συμμετοχή του απλού κοινού. Αντιθέτως, περιλαμβάνει όλες εκείνες οι ενέργειες που έχουν ως στόχο την “ολιστική αντιμετώπιση και ένταξη των μνημείων μέσα σ’ ένα κοινωνικό πλαίσιο που εξασφαλίζει τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά του.”²

¹ (Μιχέλη 2020, 36-41).

² (Βλίζος & Πάντζου 2021, 76).

Η συνεχής κατοίκηση του ελλαδικού χώρου από τους προϊστορικούς χρόνους έως σήμερα παρέχουν τη δυνατότητα στον επισκέπτη να έρθουν σε επαφή μ' έναν τεράστιο πολιτισμικό πλούτο, τον οποίο προσφέρουν αφενός, οι μεμονωμένοι αρχαιολογικοί χώροι και αφετέρου, η χώρα στο σύνολό της, με τον χαρακτηρισμό του “απέραντου αρχαιολογικού χώρου” που μπορεί να της αποδοθεί.³

1.1.1 Δημόσια αρχαιολογία στην Ελλάδα

Με τον όρο Δημόσια Αρχαιολογία “εκφράζονται όλες εκείνες οι διαδικασίες που διαμορφώνουν τη σχέση του κοινού με την αρχαιολογία, τις αρχαιότητες και την πρόσληψη του παρελθόντος.”⁴

Στην Ελλάδα, το ενδιαφέρον των ειδικών του αντικειμένου για την προσέγγιση και αγωγή του κοινού γεννιέται σχετικά πρόσφατα, τη δεκαετία του 1990. Το 1995, συγκεκριμένα, ξεκινούν και επισήμως οι πρώτες προσπάθειες οργάνωσης μουσειο-εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η σύνδεση τέτοιου είδους προγραμμάτων με αρχαιολογικούς χώρους υπήρξε καταλυτική για την ανάδειξη, αποδοχή και διαπραγμάτευση των αρχαίων μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων από το κοινό, συγκεκριμένα τους νέους και τα παιδιά. Ο λόγος γι' αυτό πηγάζει από την ανάγκη για ανάπτυξη της σχέσης μεταξύ αρχαιολογίας και κοινωνικού συνόλου, καθώς και του συγχρονισμού της με τις σύγχρονες διεθνείς προσεγγίσεις της αρχαιολογίας.⁵

1.2. Σύγχρονες προσεγγίσεις στην ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων

Τα τελευταία χρόνια, γίνεται όλο και περισσότερος λόγος για αρχαιολογικούς χώρους-μουσεία και τα μνημεία, καθώς και για τους τρόπους, μέσω των οποίων, το απλό κοινό μπορεί να προσεγγιστεί, ψυχαγωγηθεί και εκπαιδευτεί σε φορείς πολιτισμού. Η συμβολή της δημόσιας αρχαιολογίας, ενός σύγχρονου κλάδου της αρχαιολογικής επιστήμης, είναι καταλυτική προς αυτή την κατεύθυνση.

Το ζήτημα της αξιοποίησης ενός αρχαιολογικού χώρου μέσω συντηρητικών παρεμβάσεων δεν είναι θεμιτό, καθώς “το σχετικό άνοιγμα στην «παρέμβαση», στον τομέα της ανάδειξης των αρχαίων μνημείων, ακολουθεί τον ισχυρισμό της λεγόμενης «ενεργού διατήρησης», η οποία λαμβάνει υπόψη την ανάγκη συνδυασμού των αναγκών διατήρησης των ευρημάτων με τη χρήση

³ (Σαλεμή 2022, 28).

⁴ (Μιχέλη 2019, 73-74).

⁵ (Μιχέλη 2019, 31-36).

τους. Ο αρχαιολογικός χώρος, δηλαδή, γίνεται ο «υπαίθριος» χώρος έκθεσης των ευρημάτων, μια μορφή «μουσειαλισμού», επιτρέποντας στα μνημεία να μην μεταφέρονται σε άλλο τόπο, αλλά να παραμένουν εκεί όπου γεννήθηκε και δημιουργήθηκε ο αρχαιολογικός χώρος. Ο κίνδυνος αυτής της προσέγγισης είναι ότι η επιλεκτική δράση που καθορίζει τις προτεραιότητες παρέμβασης στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς βασίζεται στην υποτιθέμενη «ιστορικό-επιστημονική» σημασία και όχι σε μια σύνθετη κριτική ανάλυση που να επιτρέπει τον προβληματισμό για την εξεύρεση νέων τρόπων παρέμβασης στους αρχαιολογικούς χώρους.”⁶

αμυκλαιο

1.2.1. Νέες τεχνολογίες: Τα ψηφιακά εργαλεία των αρχαιολογικών χώρων

Η τεχνολογία στη σημερινή εποχή, κατακλύζει ολοένα και περισσότερο τον άνθρωπο, την καθημερινότητά του. Έχει απομακρυνθεί από τη στείρα πληροφορία και αναζητεί οτιδήποτε επιθυμεί, ηλεκτρονικά. Συνεπώς, ο ψηφιακός κόσμος αποτελεί αδιαμφισβήτητα ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για την διαχείριση, ανάδειξη και κοινωνικοποίηση των αρχαιολογικών χώρων. Μερικά από τα σημαντικότερα ψηφιακά εργαλεία⁷ είναι ο γεωδαιτικός σταθμός (Total Station), το drone, η εφαρμογή Reality Scan (3D scanning app κινητού τηλεφώνου ή tablet) και η φωτογραφική μηχανή.

Συγκεκριμένα, αυτά τα ψηφιακά εργαλεία, μπορούν εύκολα να συμβάλλουν τόσο στη βέλτιστη διαχείριση του αρχαιολογικού χώρου, όσο και στην προσέλκυση επισκεπτών. Συνολικά, αλλά και μεμονωμένα, προσφέρουν τη δυνατότητα της ψηφιοποίησης υλικού, όπως κινητά αλλά και ακίνητα ευρήματα, με αποτέλεσμα να έχει πρόσβαση το κοινό και να κεντρίσει το ενδιαφέρον του.

1.2.2. Η επίδραση των Social Media στους αρχαιολογικούς χώρους

Επομένως, σύμφωνα με τις προαναφερόμενες πληροφορίες, πλέον, προτιμάται να καλύπτεται η ανάγκη της επικοινωνίας μέσω πλατφορμών Social Media⁸ (Facebook, Instagram κ.α) που υπάρχουν στο διαδίκτυο και να ξοδεύει τον ελεύθερό του χρόνο μπροστά στην οθόνη. Αναλογιζόμενοι την αδράνεια και την απάθεια που προκαλεί η πολύωρη έκθεση στον ψηφιακό κόσμο, θα υποθέταμε πως λειτουργεί αρνητικά για τον χώρο του πολιτισμού. Αντίθετα, πλέον

⁶ (Μιχέλη 2019, 68-71).

⁷ (Vlivos 2012, 7-9).

⁸ (Χαραλαμποπούλου 2021, 27-73).

πολλοί χρήστες, χρησιμοποιούν την χρήση των Social Media προς όφελος της εργασίας τους, με αποτέλεσμα να κερδίζουν σε τελικό στάδιο, χρήματα.

Με αυτή την ιδέα, της χρήσης των Social Media προς όφελος ενός οργανισμού, ξεκίνησε η ύπαρξη λογαριασμών σε αυτές τις πλατφόρμες, από αρχαιολογικούς χώρους. Αυτό, σημαίνει πρωτοπόρα ανάπτυξη του εκάστοτε οργανισμού, καθώς σωστά αποφάσισε να ακολουθήσει τον, πλέον, νέο τρόπο ψυχαγωγίας του ανθρώπου, αντί να απομακρυνθεί από αυτό. Το διαδίκτυο, είναι γνωστό πως ασκεί τεράστια αρνητική επιρροή στον χρήστη, όμως το σημαντικό είναι, όπως θα αναφερθεί και παρακάτω, ο πολιτιστικός οργανισμός να συντονίζεται με το κοινωνικό σύνολο και να προσπαθεί να το προσεγγίσει και όχι το κοινωνικό σύνολο, τον φορέα.

Πλέον, υπάρχουν ειδικά καταρτισμένοι άνθρωποι για τη διαχείριση των Social Media. Ο σκοπός του λογαριασμού για κάθε έναν από τους πολιτιστικούς φορείς είναι να καταφέρουν να προσελκύσουν το κοινό, προσδίδοντάς τους μια φιλική και ψυχαγωγική ατμόσφαιρα.

2. Εκπαιδευτικά προγράμματα και αρχαιολογικοί χώροι

2.1. Εκπαιδευτικά προγράμματα

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελούν έναν εναλλακτικό τρόπο μάθησης και προσέγγισης της πολιτισμικής κληρονομιάς. Ειδικότερα, είναι οργανωμένες δραστηριότητες οι οποίες έχουν στο επίκεντρο τον άνθρωπο και έχουν συγκεκριμένους στόχους, χαρακτηριστικά και καθορισμένη χρονική διάρκεια.. Παράμετρος για τον σχεδιασμό τους είναι οι ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του κοινού που στοχεύεται να προσεγγιστεί, καθώς και η επικαιρότητα. Σκοπός των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι να διευκολύνουν την διανοητική πρόσβαση στις πληροφορίες που τους παρέχονται σχετικά με τον πολιτισμό, να ενισχύσουν τις γνώσεις του συμμετέχοντα, να προωθήσουν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία, να εξελίξουν τον τρόπο σκέψης του, να τον ευαισθητοποιήσουν και, τέλος, να τον ενθαρρύνουν για την άμεση και έμμεση συμμετοχή του στο χώρο του πολιτισμού, στη κοινωνία. Τα προγράμματα αυτά, είναι ο τρόπος όχι μόνο να φέρουν σε επαφή τον συμμετέχοντα με τον πολιτιστικό φορέα, αλλά και να τον ευαισθητοποιήσουν για τα γεγονότα που απασχολούν την κοινωνία, να τον βοηθήσουν να αισθανθεί μέρος του κοινωνικού συνόλου και ότι έχει λόγο. Να γνωρίσει τις έννοιες της συμπερίληψης και της συμμετοχής. Αυτοί οι στόχοι, επιτυγχάνονται με το να υπάρξουν δράσεις οι οποίες απευθύνονται σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, δίχως αποκλεισμούς και με την προσπάθεια να οργανώσουν ένα πλαίσιο φιλικό και

ευχάριστο προς τον συμμετέχοντα. Έτσι, θα δημιουργηθεί ένα περιβάλλον στο οποίο ο «άνθρωπος» έχει, όχι μόνο τη δυνατότητα να αλληλεπιδράσει με τον κόσμο του πολιτισμού, αλλά και να αισθανθεί ευπρόσδεκτος με όποιες διαφορές κι αν τον χαρακτηρίζουν, από τη στιγμή που οι θεματικές των δράσεων έχουν γνώμονα την ελευθερία του λόγου και την ισότητα.⁹

Λόγω της έντονης διαφορετικότητας μεταξύ των ανθρώπων και των ποικίλων κοινωνικών ομάδων, πρέπει, κατά τη διάρκεια της έρευνας και του σχεδιασμού ενός εκπαιδευτικού προγράμματος, να ληφθούν υπόψη βασικοί παράγοντες, έτσι ώστε να δομηθεί με λιγότερη δυσκολία, αλλά και με περισσότερη προσοχή. Εφόσον, το κάθε εκπαιδευτικό πρόγραμμα απευθύνεται σε συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων, πρέπει να ακολουθεί και τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε ομάδας. Παρακάτω παρουσιάζονται οι παράγοντες που προαναφέρθηκαν:

α. Ομάδα στόχου:

1. Τα χαρακτηριστικά της ομάδας (ηλικία, προτιμήσεις, ενδιαφέροντα)
2. Οι συνθήκες επίσκεψης (μεμονωμένοι επισκέπτες, οικογένειες, σχολικές τάξεις, οργανωμένες ομάδες κοινού)
3. Ο αριθμός των ατόμων που θα συμμετάσχουν στη δραστηριότητα σε συνδυασμό με τις δυνατότητες του χώρου και του προσωπικού.

Η ομάδα στόχου, έχει καθοριστικό ρόλο στον σχεδιασμό μιας εκπαιδευτικής δράσης, καθώς έτσι γίνεται γνωστός ο τρόπος που θα αποφασίσει ο δημιουργός της τόσο τις λεπτομέρειες, όπως την διάρκεια διεξαγωγής, όσο και βασικά στοιχεία, όπως το αντικείμενο που θα πραγματεύεται το πρόγραμμα, το τρόπο έκφρασης ως προς την ομιλία όταν θα έρθει η στιγμή να απευθυνθεί στην ομάδα ο συντονιστής κ.α.

β. Χώρος υλοποίησης: Είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη, από την αρχή του σχεδιασμού, ο χώρος, καθώς έτσι θα αναρωτηθούμε το πώς μπορεί να κινηθεί ο συμμετέχοντας σε αυτόν, όπως επίσης και θα αποφασιστεί αν υπάρχει δυνατότητα άμεσης ή/και έμμεσης επαφής με κάποιο έκθεμα.

γ. Εκπαιδευτική στοχοθεσία: Το εκάστοτε εκπαιδευτικό πρόγραμμα οφείλει να σχεδιάζεται και να υλοποιείται με επίκεντρο το άτομο και την αυτοδιάθεσή του. Στόχος είναι η βιωματική εμπειρία του, η δημιουργική έκφραση και ο πειραματισμός.

δ. Επικοινωνιακή διάσταση: Όταν αναφερόμαστε στην επικοινωνιακή διάσταση, εννοείται η αλληλεπίδραση μεταξύ συμμετεχόντων και εμψυχωτών. Αναλόγως τα χαρακτηριστικά της ομάδας, επιλέγεται και ο τρόπος που θα επικοινωνεί ο συντονιστής με εκείνην αλλά και με μεταξύ τους οι συμμετέχοντες.¹⁰

⁹ Η προσέγγιση αυτή βασίστηκε σε εκείνη της Νικονάνου. Βλ. σχετικά (Νικονάνου 2015, 51-84).

¹⁰ Η προσέγγιση αυτή βασίστηκε σε εκείνη της Νικονάνου. Βλ. σχετικά (Νικονάνου 2015, 51-53.)

Ύστερα από την έρευνα ως προς τους παράγοντες για τον σχεδιασμό του εκπαιδευτικού προγράμματος, ακολουθεί η επιλογή μεθόδων υλοποίησης του.

Ακολουθούν οι μέθοδοι:

1. Αφήγηση
 - A) Ξενάγηση
 - B) Διήγηση ιστοριών
2. Μαιευτική μέθοδος
 - A) Εκπαιδευτικές ξεναγήσεις
 - B) Συζητήσεις
 - Γ) Ερμηνεία των αντικειμένων και επικοινωνία
 - Δ) Επιδείξεις ειδικών
3. Ανακαλυπτική μέθοδος
 - A) Εξερεύνηση (μέρος του εκπαιδευτικού προγράμματος ή αυτόνομη διαδικασία μετά το πέρας του)
4. Βιωματικές και δημιουργικές μέθοδοι
 - A) Υλικές και αισθητικές δραστηριότητες
 - B) Δραστηριότητες παραστατικών τεχνών
 - Γ) Δραστηριότητες γραμματισμού
 - Δ) Μουσειακές λειτουργίες ως εκπαιδευτικές δραστηριότητες¹¹

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα μετά τον σχεδιασμό, αποτελούνται από τρία σημαντικά στάδια:

1. **Προετοιμασία στο σχολείο από τους εκπαιδευτικούς:** που θα πάνε - τι θα δουν - γιατί - ποια είναι η σημασία της επίσκεψης – ποια συμπεριφορά αρμόζει σε ένα μουσείο και σε έναν αρχαιολογικό χώρο.
2. **Επίσκεψη:** Εισαγωγή, ένταξη των μαθητών στο θέμα που αναφέρεται το κάθε εκπαιδευτικό πρόγραμμα και γνωριμία. Κυρίως θέμα, συζήτηση και παρατήρηση αντικειμένων. Κλείσιμο, φύλλα εργασίας αν υπάρχουν κ. ά..
3. **Δραστηριότητες στην τάξη μετά την επίσκεψη:** εμπέδωση πληροφοριών, διεύρυνση γνώσεων που αποκτήθηκαν, εικαστικές δραστηριότητες κ.α.¹²

¹¹ (Νικονάνου 2015, 52-75).

¹² Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, «Τα ψηφιδωτά του κήπου». Βλ. επόμενη υποσημείωση.

2.2. Εκπαιδευτικά προγράμματα σε αρχαιολογικούς χώρους

Οι αρχαιολογικοί χώροι, σε μια προσπάθεια εναλλακτικής προσέγγισης, ξεκινούν να σχεδιάζουν και να υλοποιούν εκπαιδευτικά προγράμματα και δράσεις, δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες για προσέλκυση του κοινού. Συγκεκριμένα, καλούν το κοινό να λάβει μέρος και να έχει εκείνο τον πρωταγωνιστικό ρόλο. Οι αρχαιολογικοί χώροι προσφέρουν, με αυτόν τον τρόπο, ψυχαγωγία, ενεργή συμμετοχή και το κυριότερο, βιωματική εμπειρία. Τον τελευταίο καιρό, οι αρχαιολογικοί χώροι, έχουν υιοθετήσει αυτόν τον τρόπο ανάδειξης και προσέγγισης των χώρων τους και της ιστορίας τους. Κατά τη διάρκεια της υλοποίησης αυτών των προγραμμάτων και δράσεων, οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται τον χώρο, τον χρόνο και την ιστορική εξέλιξη. Παρακάτω παρουσιάζονται μερικά εκπαιδευτικά προγράμματα αρχαιολογικών χώρων.

Αργολίδα: Εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Τα ψηφιδωτά του κήπου»¹³

Περιγραφή προγράμματος

Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, δημιουργήθηκε με σκοπό την εισαγωγή των παιδιών στο κόσμο της ανακάλυψης και της συλλογικής μνήμης. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της αφήγησης, της παρατήρησης και της εικαστικής δημιουργίας. Προσπαθεί να προβληματίσει με δημιουργικό τρόπο, αναθέτοντάς τους δημιουργίες κατασκευών και επίλυση γρίφων. Τα παιδιά αρχικά παρατηρούν κάποιες ψηφιδωτές παραστάσεις, όπου και ανακαλύπτουν την ιστορική διαδρομή του ψηφιδωτού, τα υλικά που έχουν χρησιμοποιηθεί αλλά και τις τεχνικές. Έπειτα πρέπει να περιγράψουν τι παρατηρούν, τι μορφές υπάρχουν, τα ρούχα και τα αντικείμενα, προκειμένου να καταφέρουν να κάνουν συγκρίσεις μεταξύ του παρόντος και του παρελθόντος. Τέλος, έχουν την ευκαιρία να δημιουργήσουν τα δικά τους έργα.

Κοινό αναφοράς: παιδιά 6 - 12 χρόνων (υπάρχει δυνατότητα να αναδιαμορφωθεί και για παιδιά Νηπιαγωγείου).

¹³

Βλ.

σχετικά

(<https://www.argolisculture.gr/el/ekpaideytika-programmata/ekpaideytika-programmata-arhaiologikou-mouseiou-argou> s/).

Τοποθεσία: Κήπος του αρχαιολογικού μουσείου Άργους.

Σκοπός

Σκοπός του είναι οι συμμετέχοντες να μάθουν να παρατηρούν, να μάθουν με τι τρόπο δημιουργούνται οι ψηφιδωτές παραστάσεις αλλά και πως συντηρούνται, να ενισχυθεί η φαντασία και η οξυδέρκειά τους, καθώς και να γνωρίσουν τον ρόλο και τη σημασία του προς την πολιτισμική κληρονομιά και την εκπαίδευση.

Αργολίδα: Εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Η συναρπαστική κυρία Συντήρηση»¹⁴

Κοινό αναφοράς: 6 - 12 χρόνων (υπάρχει δυνατότητα να αναδιαμορφωθεί και για παιδιά Νηπιαγωγείου).

Τοποθεσία: Προθάλαμος του αρχαιολογικού μουσείου Άργους.

Περιγραφή προγράμματος και σκοπός

Το πρόγραμμα αποτελείται από τρεις ενότητες.

Η πρώτη ενότητα έχει στόχο να πραγματοποιηθεί μια συζήτηση μεταξύ των συντονιστών και των μαθητών, με σκοπό να κατανοήσουν την έννοια της συντήρησης, τον ρόλο του συντηρητή και το αντικείμενο της δουλειάς του. Έπειτα, σειρά έχει να μάθουν τον τρόπο που γίνονται όλα αυτά, δηλαδή, πως επεμβαίνει ο συντηρητής, πως θα προστατευτεί αυτός αλλά και το εύρημα, τι εξοπλισμός χρειάζεται και τι ειδικές τεχνικές.

Η δεύτερη ενότητα φέρνει σε επαφή τους μαθητές με τον εξοπλισμό και τα εργαλεία ενός εργαστηρίου συντήρησης καθώς και με τον τρόπο που εργάζονται.

¹⁴ Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

Η τρίτη ενότητα καλεί τα παιδιά να χωριστούν σε ομάδες και να αναλάβουν και εκείνα τον ρόλο του συντηρητή. Η βιωματική δράση που ακολουθεί είναι να ανασυνθέσουν ένα τρισδιάστατο «παζλ».

Πάντα με την βοήθεια των συντονιστών.

Σπάρτη: Εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Εξερευνώντας το Μυστρά»¹⁵

Περιγραφή προγράμματος

Το πρόγραμμα περιλαμβάνει σύντομη ξενάγηση στα πιο σημαντικά μνημεία του Αρχαιολογικού Χώρου του Μυστρά στη Σπάρτη. Πιο συγκεκριμένα: την Αγία Σοφία, τα Παλάτια, την Πύλη της Μονεμβασίας, την Παντάνασσα, το Αρχοντικό του Λάσκαρη, την Οδηγήτρια (Αφεντικό) και τον Άγιο Δημήτριο (Μητρόπολη). Πραγματοποιείται χρήση ενός χάρτη με σκοπό την συμμετοχή των μαθητών στην δράση, αφού μέσω αυτού θα προσπαθήσουν να κινηθούν, καθώς, και ενός ερωτηματολογίου που πρέπει να απαντούν κατά τη διάρκεια της διαδρομής τους.

Κοινό αναφοράς: παιδιά 11 - 18 χρόνων.

Τοποθεσία: Μυστράς, Σπάρτη.

Σκοπός

Σκοπός του προγράμματος είναι να εξοικειωθούν οι μαθητές με τον συγκεκριμένο Αρχαιολογικό Χώρο και την ευρύτερη περιοχή του Μυστρά, να μάθουν να προσανατολίζονται με βάση τις πληροφορίες του Αρχαιολογικού Χώρου, να γνωρίσουν τη βυζαντινή αρχιτεκτονική, την αναστήλωση της και, τέλος, τη σημασία του φυσικού περιβάλλοντος στην ζωή του ανθρώπου.

Αττική: Εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Λίθοι φθεγγόμενοι»¹⁶

Περιγραφή προγράμματος

¹⁵ Βλ. σχετικά (<https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=1842>).

¹⁶ Βλ. σχετικά (<https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=1846>).

Η διάρθρωση του προγράμματος γίνεται σε δύο ενότητες.

Η πρώτη ενότητα ασχολείται με το να εισαγάγει τα παιδιά στην σημασία της γραφής και στην καταγωγή της (και την προέλευση του ελληνικού αλφαβήτου), πληροφορεί σύντομα για τις προαλφαβητικές γραφές στον ελληνικό χώρο με έμφαση στην συλλαβική Γραμμική Β' και παρουσιάζει το ιωνικό αλφάβητο. Επίσης, γίνεται γνωριμία με τα υλικά και τους τρόπους γραφής στην αρχαιότητα.

Η δεύτερη ενότητα, περιλαμβάνει βιωματική εμπειρία, καθώς οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά στην ανάγνωση αρχαίων ελληνικών επιγραφών που εκθέτονται στους χώρους του Επιγραφικού Μουσείου. Οι 'μεγάλοι' μαθητές έρχονται σε επαφή με τα αριθμητικά συστήματα της αρχαιότητας και μπαίνουν στη διαδικασία να αναγνωρίσουν τους αριθμούς, ξανά, σε αρχαίες ελληνικές επιγραφές. Ακολουθεί η διαδικασία των χαρακτών, δηλαδή, παίρνουν τον ρόλο του χαρακτή και ασκούνται στην ανάγνωση και την αντιγραφή αρχαίων ελληνικών επιγραφών, σε σχεδιαστικές αναπαραστάσεις μνημείων. Ως τελευταία δραστηριότητα, ορίζεται η σύνθεση τμημάτων από φωτογραφία μιας επιγραφής, έτσι ώστε να γίνει εξάσκηση στην παρατήρηση του αντικειμένου ως προς την ανασύνθεσή του.

Κοινό αναφοράς: παιδιά 10 - 12 χρόνων.

Τοποθεσία: Αττική, Επιγραφικό Μουσείο.

Σκοπός

Ο σκοπός του προγράμματος είναι οι συμμετέχοντες να γνωρίσουν την γραφή και τους λόγους που δημιουργήθηκε, την εξέλιξη από τις προαλφαβητικές στις αλφαβητικές γραφές και να μάθουν την πρώτη ελληνική γραφή, τη συλλαβική Γραμμική Β', καθώς και το ιωνικό αλφάβητο. Επιπρόσθετα, τα παιδιά, εξοικειώνονται με τις αρχαίες επιγραφές και με τους τρόπους και τα υλικά γραφής της αρχαιότητας, με σκοπό την κατανόηση της σημασίας τους. Συνεπώς, έρχονται σε επαφή με έναν πιο δραστήριο, πιο φιλικό, προς τα παιδιά τρόπο μάθησης της ιστορίας.

3. Το παράδειγμα του Αμυκλαίου και συγκεκριμένα παραδείγματα εκπαιδευτικών προγραμμάτων

3.1 Αμύκλες. Τοπογραφία αρχαιολογικού χώρου¹⁷

Ο αρχαιολογικός χώρος του Αμυκλαίου βρίσκεται 5 χιλιόμετρα νότια της Σπάρτης, επάνω στο λόφο της Αγίας Κυριακής. Η ταυτοποίηση της θέσης του ιερού επιβεβαιώθηκε από την ανακάλυψη ενσφράγιστων θραυσμάτων κεράμων στέγης και επιγραφών στον λόφο και τα περίχωρα, όπου διακρίνονται οι όροι “Απόλλωνος” και “Αμυκλαίοι”.

Επίσης, ο προσδιορισμός της θέσης του αρχαίου οικισμού των Αμυκλών παραμένει ασαφής. Σύμφωνα με τον Χρήστο Τσουντα και τα πορίσματα των ερευνών που έχει πραγματοποιήσει, το ιερό κατά την Πρώιμη και Ύστερη Εποχή του Χαλκού τοποθετείται στην νοτιοανατολική πλευρά του λόφου. Όσον αφορά την αρχαία πόλη, λαμβάνοντας υπόψη τις πληροφορίες από τον Πολύβιο σχετικά με το ιερό για την απόσταση μεταξύ της Σπάρτης και Αμυκλών και την περιγραφή του όπου βάση αυτή, αυτό βρίσκεται στην νότια, προς τη θάλασσα πλευρά του οικισμού, καθώς και το ότι το άλλο σημαντικό ιερό της αρχαίας πόλης, της Αλεξάνδρας Κασσάνδρας, εντοπίζεται κοντά στο σύγχρονο χωριό, κρίνεται πιθανό πως καταλαμβάνει έκταση προς τα βόρεια και κυρίως προς τα δυτικά του λόφου της Αγίας Κυριακής, όπου βρίσκεται το σύγχρονο χωριό Αμύκλες.

Η σημερινή πρόσβαση στον αρχαιολογικό χώρο, επιτυγχάνεται από τα δυτικά του λόφου. Το ύψωμα του ιερού προσφέρει μια πανοραμική θέα προς τα νότια, που ορίζεται στο βάθος μόνο από τους ορεινούς όγκους του Ταΰγετου δυτικά και του Πάρνωννα, ανατολικά. Το γόνιμο έδαφος της περιοχής αξιοποιείται εντατικά με ποικίλες αγροτικές καλλιέργειες.

3.2 Η ιστορική αναδρομή του αρχαιολογικού χώρου των Αμυκλών

Η ιστορία της ανακάλυψης, ταύτισης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου των Αμυκλών, ξεκινάει κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, με περιηγητές, όπως οι William Leake και Charles Lenormant, που επισκέφτηκαν τον λόφο της Αγίας Κυριακής και τον ταύτισαν με τη θέση του ιερού. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1878, ο Adolf Furtwängler αναγνώρισε, για πρώτη φορά,

¹⁷ Βλ. σχετικά (<https://amyklaion.gr/gr/sanctuary/location/>).

αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των μνημείων, εντοιχισμένα στην παλιά εκκλησία του λόφου. Ακολούθησαν συστηματικές έρευνες στον χώρο, οι οποίες έλαβαν χώρα σε τρεις φάσεις: το 1889/1890 και το 1904/1907 από τον Χρήστο Τσουντα¹⁸ και τον Ernst Fiechter¹⁹ αντίστοιχα, με εντολή της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, και το 1925 από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και τον τότε διευθυντή του, Ernst Buschor.²⁰ Οι συστηματικές ανασκαφές ξεκίνησαν, εκ νέου, το 2005 υπό τη διεύθυνση του Άγγελου Δεληβορριά, στο πλαίσιο του Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών, το οποίο συνεχίζεται έως και σήμερα.

Όπως επιβεβαιώνουν οι αρχαιολογικές εργασίες, ο λόφος χρησιμοποιούνταν, ήδη, κατά την εποχή του Χαλκού, με τα έως τώρα δεδομένα να παρουσιάζουν ίχνη κατοίκησης στον χώρο. Από το τέλος της Υστεροελλαδικής ΙΙΒ έως το τέλος της Υστεροελλαδικής ΙΙΓ (τέλη 13ου- τέλη 11ου αιώνα π.Χ.), ο χώρος μετατράπηκε σε λατρευτικό, με τη μορφή ενός ανοιχτού ιερού. Το ιερό απέκτησε με τη μετάβαση στους ιστορικούς χρόνους, κατά τη γεωμετρική και αρχαϊκή περίοδο, μνημειακό χαρακτήρα, με την ανέγερση, αρχικά, του γεωμετρικού περιβόλου, του λατρευτικού αγάλματος-ξοάνου και του βωμού και στη συνέχεια, του αρχαϊκού περιβόλου, του “Νοτίου Οικοδομήματος” και του επονομαζόμενου θρόνου αντίστοιχα. Η δραστηριότητα συνεχίστηκε και κατά τους κλασικούς, ελληνιστικούς, ρωμαϊκούς και βυζαντινούς χρόνους.

Οι ιστορικές πηγές, σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, μαρτυρούν ότι κάθε Ιούλιο μήνα, πλήθος κόσμου από τη Λακωνία, ανεξαρτήτως κοινωνικής θέσης, επισκεπτόταν το ιερό, για να παρακολουθήσει τη γιορτή των Υακινθίων, προς τιμήν του Απόλλωνα και του Υακίνθου. Κατά τη διάρκεια αυτής, λάμβαναν χώρα μυητικές και διαβατήριες τελετές, μέσω των οποίων αναβίωνταν ο δεσμός των δύο ανδρών. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με μία εκδοχή του μύθου, κατά τη διάρκεια φιλικής αναμέτρησης μεταξύ των δύο στη δισκοβολία, ο Ζέφυρος που μάταια διεκδίκούσε τον έρωτα του Υακίνθου, φύσηξε, αλλάζοντας την κατεύθυνση του δίσκου και σκοτώνοντας τον Υακίνθο. Έπειτα, από το αίμα του Υακίνθου, αναδύθηκε το ομώνυμο άνθος.²¹

3.3 Εκπαιδευτικά προγράμματα και άλλες προσεγγίσεις ανάδειξης στον αρχαιολογικό χώρο των Αμυκλών

Στο πλαίσιο του Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών που διεξάγεται στο χωριό Αμύκλες Σπάρτης, σχεδιάστηκαν αρκετά εκπαιδευτικά προγράμματα. Παρακάτω θα αναφερθούμε σε μερικά

¹⁸ (Τσουντας 1892, 1-26).

¹⁹ (Fiechter 1918, 107-245).

²⁰ (Buschor & von Massow 1927, 1-85).

²¹ (Vlizos 2009, 11-23. Βλίζος 2017, 30, 33).

από αυτά λεπτομερώς και σε άλλα επιγραμματικά.

1. Τα Υακίνθια σήμερα

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Τα Υακίνθια» έλαβε χώρα στο Δημοτικό σχολείο των Αμυκλών. Ο πρώτος κύκλος του προγράμματος διεξήχθη με δύο εκπαιδευτικές δράσεις. Τα παιδιά του Δημοτικού σχολείου γνώρισαν σε πρώτο στάδιο το Αμυκλαίο μέσα από ιστορίες, παιχνίδια και κατασκευές, ήρθαν σε επαφή με την ιστορία και τους μύθους του λόφου της Αγίας Κυριακής, το Θρόνο του Απόλλωνα, αλλά και την επιστήμη της αρχαιολογίας, την εργασία του αρχαιολόγου και του μουσειολόγου. Το δεύτερο στάδιο του προγράμματος πραγματοποιήθηκε στο χώρο της ανασκαφής, όπου τα παιδιά των Αμυκλών και κοντινών περιοχών ανέβηκαν στο λόφο της Αγίας Κυριακής και σε συνδυασμό με τις γνώσεις που απέκτησαν στο πρώτο στάδιο στο σχολείο τους, γνώρισαν άμεσα το χώρο, την ιστορία και τη διαδικασία της ανασκαφής, ενώ συμμετείχαν και τα ίδια ως μικροί αρχαιολόγοι.

Στόχος

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα έχει ως στόχο, τα παιδιά, από την σχολική τους ηλικία, να γνωρίσουν τις Αμύκλες του παρελθόντος, να μάθουν για τη μοναδικότητα του Θρόνου του Απόλλωνα και τη συνεχή ανθρώπινη δραστηριότητα στον χώρο, από τα προϊστορικά χρόνια έως σήμερα. Έτσι, θα μπορέσουν να κατανοήσουν βασικά στοιχεία της μυθολογίας,²² τη σύγχρονη κατάσταση του μνημείου, τις ενέργειες του ερευνητικού προγράμματος ενώ, παράλληλα, καλούνται να συμμετάσχουν σε αυτό. Σκοπός του προγράμματος είναι η απόκτηση βασικών γνώσεων σε ποικίλα ζητήματα που αφορούν το Αμυκλαίο, η δημιουργία συνδετικών δεσμών μεταξύ των παιδιών και του αρχαιολογικού χώρου ώστε να τον θεωρήσουν ως ένα οικείο μέρος για αυτά καθώς και η ευαισθητοποίησή τους για παρούσα ή/και μελλοντική συμβολή τους στο αρχαιολογικό και μουσειολογικό έργο για την προστασία και ανάδειξη του Αμυκλαίου.

Περιγραφή προγράμματος

Τίτλος: “Τα Υακίνθια σήμερα”.

Τοποθεσία: Δημοτικό σχολείο Αμυκλών. Συγκεκριμένα, θα χρησιμοποιηθεί η αίθουσα προβολών και ο προαύλιος χώρος.

²² Βλ. σχετικά (Grimal 1991).

Αριθμός συμμετεχόντων: 30-40

Κοινό αναφοράς: παιδιά 8 - 12 ετών

Περαιτέρω ενέργειες σχετικά με τη δράση

Προετοιμασία των παιδιών για τη δράση από τους δασκάλους ώστε να δημιουργηθεί πρόσφορο έδαφος. Με email θα σταλεί στους εκπαιδευτικούς υλικό σχετικά με τις παρακάτω θεματικές:

- Αμυκλαίο
- Ομάδα
- Προηγούμενα εκπαιδευτικά προγράμματα
- Δράση που θα υλοποιηθεί στο σχολείο

Πρόγραμμα

Γνωριμία

Ποιοι είμαστε; Τι έχουμε κάνει;

Συστηνόμαστε (μικρά ονόματα μόνο) για να δημιουργήσουμε ένα οικείο και φιλικό κλίμα. Για όσους δεν μας έχετε ξανά δει είμαστε αρχαιολόγοι, ιστορικοί, μουσειολόγοι και εργαζόμαστε στο λόφο της Αγίας Κυριακής. Εδώ και 11 χρόνια και βρίσκουμε στοιχεία της ιστορίας του λόφου αλλά και ολόκληρης της περιοχής. Το 2019 που θα έχετε τελειώσει το γυμνάσιο εμείς θα έχουμε φτιάξει ένα αρχαιολογικό πάρκο στο Αμυκλαίο.

Εμπειρίες παιδιών από τα προηγούμενα εκπαιδευτικά προγράμματα

Τι θυμάσαι; Τι σου άρεσε/ δεν σου άρεσε; Θα ήθελες να έρθεις και φέτος; Θα το πρότεινες και στα αδέρφια/ στους συμμαθητές σου; Τι πιστεύεις ότι θα μπορέσουν να μάθουν/να δουν τα υπόλοιπα παιδιά;

Θεωρητικό πλαίσιο

Πρόκειται για το σημείο της “θεωρίας πριν την πράξη” με ολιγόλεπτη παρουσίαση

ορισμένων ιστορικών στοιχείων για την καλύτερη κατανόηση της δράσης που ακολουθεί και την απόκτηση νέων γνώσεων.

- Ιστορικά στοιχεία

Μύθος Υάκινθου

Μαζί με παιδιά θυμόμαστε τον μύθο του Υάκινθου,²³ με τη χρήση εικόνων από το βιβλίο, “Οι μύθοι των λουλουδιών”.

Η γιορτή των Υακινθίων

Στη σπαρτιατική κοινωνία, αγόρια και κορίτσια είχαν τον ίδιο τρόπο ανατροφής, αντιμετωπίζοντας από κοινού τις πρώτες προκλήσεις της ζωής τους χωρίς κανέναν διαχωρισμό. Για τα νεαρά αγόρια, η ηλικία των 7 ετών αποτελούσε κομβικό σημείο της ζωής τους. Η ένταξή τους σε «αγέλες» σήμαινε ταυτόχρονα την έναρξη λιτού και στρατιωτικού τύπου βίου, στο πλαίσιο μιας κοινής αγωγής.²⁴ Θα παρέμεναν εκεί έως τα 20 χρόνια τους, περνώντας κατά το διάστημα αυτό από διαδοχικές διαβατήριες τελετουργίες μυητικού χαρακτήρα, όπως ήταν τα Υακίνθια.²⁵

Δράση: Τι είναι τα Υακίνθια:

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα δοθεί από τη μερική ανάλυση ενός αποσπάσματος από το αρχαίο κείμενο “Δειπνοσοφιστές” του Αθηναίου. Ουσιαστικά, οι μαθητές/-τριες καλούνται να ανακαλύψουν τον τρόπο διεξαγωγής της γιορτής στο αρχαίο κείμενο, με τη δική μας βοήθεια, χωρίς όμως να τους δίνουμε εμείς τις απαντήσεις αλλά να βρίσκουν τις λέξεις κλειδιά που θα τους οδηγήσουν στην απάντηση. Η λύση του γρίφου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να διεξαχθεί η γιορτή στη συνέχεια. Στην εισαγωγή της δράσης, θα αναφερθούν μόνο οι εξής πληροφορίες για τα Υακίνθια:

α) Πρόκειται για τριήμερους εορτασμούς που τελούνταν κάθε άνοιξη προς τιμήν του Υακίνθου, στο λατρευτικό κέντρο των Αμυκλών.

β) Τα Υακίνθια θεωρούνταν από τις σημαντικότερες μυστηριακές γιορτές στη θρησκευτική ζωή των Σπαρτιατών.

γ) Οι πληροφορίες προέρχονται από ένα αρχαίο κείμενο, έργο του Αθηναίου. (Αναφορά στη συμβολή των αρχαίων κειμένων στην αρχαιολογική έρευνα και στη χρονολογία του έργου) Ο τίτλος του έργου είναι “Δειπνοσοφιστές” και μας προσφέρει σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο που γιόρταζαν τα αγόρια και τα κορίτσια στα Υακίνθια.

²³ Για τον μύθο του Υάκινθου, βλ. ενδεικτικά (Τσομετζίδης 2017, 44-46).

²⁴ (Christesen 2018, 545-548).

²⁵ Για τα Υακίνθια, βλ. ενδεικτικά (Αλεξάκης 2015-2016, 49-78. Cartledge 2003).

Αρχίζει η δράση:. Εξηγούμε στα παιδιά τι θα κάνουμε και γιατί. Σε power point προβάλλεται το αρχαίο κείμενο με τέτοιο τρόπο ώστε να μας δίνεται η δυνατότητα να αλλάζουμε χρώμα σε κάθε λέξη-κλειδί που βρίσκουν τα παιδιά ώστε να καταλήξουμε στην απάντηση. Οι συγκεκριμένες λέξεις θα πρέπει να περιγράφουν μια γιορτή και το τι συμβαίνει σε αυτή, δηλαδή να συνδέονται με τους εορτασμούς, π.χ. χορός. Σκοπός είναι να βρουν τα παιδιά τη διαδικασία για τα Υακίνθια ώστε να μπορέσουμε να τα πραγματοποιήσουμε αργότερα.

Διαβάζουμε μία-μία την κάθε σειρά και περιμένουμε αν τα παιδιά θα βρουν κάτι. Αν όχι, τους ρωτάμε. Μόλις βρουν μια λέξη, φωνάζουν “Εύρηκα”, την αναφέρουν κι εμείς τη σημειώνουμε με άλλο χρώμα. Σταματάμε κι εμείς σε λέξεις-κλειδιά και δίνουμε 2-3 πληροφορίες, ώστε τα παιδιά να αποκτήσουν στο τέλος γνώσεις για τα Υακίνθια, αποφεύγοντας μια στείρα εξιστόρηση της γιορτής.

Το απόσπασμα του έργου είναι το εξής (έχουν σημειωθεί οι λέξεις που πρέπει να βρουν οι μαθητές/-τριες ή/και πρέπει να γίνει αναφορά από εμάς) :

Αθην., IV 139d-f

Πολυκράτης, ' φησί, “ ἐν τοῖς Λακωνικοῖς ἱστορεῖ ὅτι τὴν μὲν τῶν Ὑακινθίων θυσίαν οἱ Λάκωνες ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας συντελοῦσι καὶ διὰ τὸ πένθος τὸ γινόμενον περὶ τὸν Ὑακίνθον οὔτε στεφανοῦνται ἐπὶ τοῖς δείπνοις οὔτε ἄρτον εἰσφέρουσιν οὔτε ἄλλα πέμματα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα διδόασιν καὶ τὸν εἰς τὸν θεὸν παιᾶνα οὐκ ἄδουσιν οὐδ' ἄλλο τι τοιοῦτον εἰσάγουσιν οὐδὲν καθάπερ ἐν ταῖς ἄλλαις θυσίαις ποιοῦσιν, ἀλλὰ μετ' εὐταξίας πολλῆς δειπνήσαντες ἀπέρχονται, τῇ δὲ μέσῃ τῶν τριῶν ἡμερῶν γίνεται θέα ποικίλη καὶ πανήγυρις ἀξιόλογος καὶ μεγάλη: παῖδες τε γὰρ κιθαρίζουσιν ἐν χιτῶσιν ἀνεξωσμένοις καὶ πρὸς αὐλὸν ἄδοντες πάσας ἅμα τῷ πλήκτρῳ τὰς χορδὰς ἐπιτρέχοντες ἐν ῥυθμῷ μὲν ἀναπαίστῳ, μετ' ὀξέος δὲ τόνου τὸν θεὸν ἄδουσιν ἄλλοι δ' ἐφ' ἵππων κεκοσμημένων τὸ θέατρον διεξέρχονται: χοροί τε νεανίσκων παμπληθεῖς εἰσέρχονται καὶ τῶν ἐπιχωρίων τινὰ ποιημάτων ἄδουσιν, ὀρχησταί τε ἐν τούτοις ἀναμειγμένοι τὴν κίνησιν ἀρχαϊκὴν ὑπὸ τὸν αὐλὸν καὶ τὴν ὠδὴν ποιοῦνται, τῶν δὲ παρθένων αἱ μὲν ἐπὶ κανάθρων φέρονται πολυτελῶς κατεσκευασμένων, αἱ δ' ἐφ' ἀμίλλαις ἀρμάτων ἐξευγμένων πομπεύουσιν, ἅπασα [p. 138] δ' ἐν κινήσει καὶ χαρᾷ τῆς θεωρίας ἢ πόλις καθέστηκεν. ἱερεῖά τε παμπληθῆ θύουσι τὴν ἡμέραν ταύτην καὶ δειπνίζουσιν οἱ πολῖται πάντας τοὺς γνωρίμους καὶ τοὺς δούλους τοὺς ἰδίους: οὐδεὶς δ' ἀπολείπει τὴν θυσίαν, ἀλλὰ κενοῦσθαι συμβαίνει τὴν πόλιν πρὸς τὴν θεάν.

Οι προσφορές στους Θεούς (Δράση)

1ο στάδιο

Αρχικά, εξηγούμε ότι για να “συμμετέχουμε” στα Υακίνθια θα πρέπει να συγκεντρώσουμε και τα απαραίτητα υλικά. Εκτός από τον χιτώνα, τον οποίο έχουμε φέρει εμείς, θα πρέπει να προσφέρουμε στον βωμό και κάτι ακόμη. Ανακοινώνουμε ότι για να εμπνευστούμε και να πάρουμε μερικές ιδέες από τους αρχαίους ανθρώπους και τις δικές τους προσφορές, θα πρέπει, στην αρχή, να ολοκληρώσουν τα παζλ που έχουμε φέρει. Το οποίο είναι εικόνες ή σχέδια αναθημάτων π.χ. αρύβαλλος, σφηκωτήρας, ειδώλιο, όπως απαντώνται στο Αμυκλαίο και άλλα ιερά, εκτυπωμένες, πλαστικοποιημένες, και κομμένες. Μοιράζουμε σε κάθε παιδί από ένα κομμάτι. Εκείνα, θα πρέπει να βρουν τα παιδιά που έχουν κομμάτια από την ίδια εικόνα, με τη βοήθεια του χρωματικού κώδικα στην ανάποδη πλευρά της εικόνας, και μαζί να ολοκληρώσουν το παζλ πάνω στα τραπέζια δίπλα από την οθόνη προβολής.

2ο στάδιο

Παρουσιάζουμε λέξεις-κλειδιά, π.χ. “έλαιο”, “μαλλιά”, και προκαλούμε τα παιδιά να σκεφτούν και να ταιριάζουν τις λέξεις με την εικόνα που ολοκλήρωσε η κάθε ομάδα, ώστε στο τέλος να προκύψουν ζεύγη όπως αρύβαλλος - “έλαιο”, σφηκωτήρας - “μαλλιά” κ.α.

3ο στάδιο

Σε αυτό το σημείο, εισάγουμε την έννοια των αναθημάτων και το θεωρητικό πλαίσιο.

Ο όρος “ανάθημα” δηλώνει το αφιέρωμα κάποιου αντικειμένου σ’ έναν θεό.²⁶ Η προσφορά φυσικών αντικειμένων ήταν μια από τις πιο σημαντικές συναλλαγές της αρχαίας κοινωνίας. Με την αφιέρωσή του ο αναθέτης ευχαριστούσε τους θεούς για κάτι που πέτυχε ή απέκτησε, ευγνωμονούσε για τη θεϊκή βοήθεια ή προστασία που του δόθηκε σε κρίσιμη στιγμή ή παρακαλούσε για κάτι. Το ανάθημα μπορούσε να έχει δημιουργηθεί ακριβώς για αυτόν τον σκοπό, όπως είναι τα ειδώλια ή οι μινιατούρες. Μπορούσε, επίσης, να είναι ένα αντικείμενο καθημερινής χρήσης. Οποιοδήποτε αντικείμενο θαύμαζε ή απολάμβανε ο άνθρωπος ήταν αποδεκτό από τους θεούς και μπορούσε να αφιερωθεί στους χώρους λατρείας. Το υλικό και το μέγεθος των αναθημάτων ανταποκρινόταν στην εποχή, στην κοινωνική τάξη και στην οικονομική κατάσταση του αναθέτη.

Προτείνουμε να προσφέρουμε στον βωμό κάτι που έχουμε όλοι μας, το οποίο μπορεί να δημιουργηθεί ειδικά για αυτόν τον σκοπό αλλά ταυτόχρονα χρησιμοποιείται καθημερινά, και το

²⁶ (Osborne 2004, 1-10).

οποίο δεν μας κοστίζει τίποτα αλλά ταυτόχρονα έχει πολύ μεγάλη αξία: τις σκέψεις μας.

4ο στάδιο

Μοιράζουμε σε κάθε παιδί από ένα χαρτάκι και στυλό/μολύβι και τους ζητάμε να γράψουν τις σκέψεις τους σχετικά με το Αμυκλαίο (ιδέες για το χώρο, τι τους αρέσει, ευχές/επιθυμίες). Τα χαρτάκια θα τα προσφέρουν αργότερα κατά τη διάρκεια της αναπαράστασης στο “βωμό”.

Αναπαράσταση των Υακινθίων

Δράση

Η δομή της εν λόγω δράσης βασίζεται κατά κύριο λόγο στην τριήμερη διεξαγωγή των Υακινθίων, όπως μαθαίνουμε από την αρχαία γραμματεία και τη σύγχρονη βιβλιογραφία. Ωστόσο, κρίθηκαν απαραίτητες ορισμένες αλλαγές για την αποτελεσματικότερη διεξαγωγή του προγράμματος στο σχολείο.

1ο στάδιο

Ανακοινώνουμε και εξηγούμε στους μαθητές τι θα κάνουμε (αναπαράσταση Υακινθίων, σκυταλοδρομίες). Σύντομη περιγραφή των σκυταλοδρομιών (Το μόνο ομαδικό αγώνισμα στο στίβο. Κάθε ομάδα αποτελείται από 4 αθλητές/τριες και πρέπει ο καθένας να διανύσει μια συγκεκριμένη απόσταση χωρίς να του/της πέσει η σκυτάλη).

2ο στάδιο

Τα παιδιά χωρίζονται σε τρεις ομάδες. Αυτές είναι οι εξής: α) Επιτροπή, β) Αθλητές, γ) Κοινό. Ο διαχωρισμός θα γίνει από τους ερμηνευτές ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν τεθεί και να μην υπάρξουν ρατσιστικές συμπεριφορές. Γι’ αυτό το λόγο, παιδιά Roma και παιδιά “μπαλαμών” θα είναι στην ίδια ομάδα και δε θα γίνουν δεκτές εκφράσεις τύπου, “εσείς” και “αυτοί”, αλλά “εμείς” ως όμοιοι και ως ένα σύνολο.

Κάθε ομάδα θα επιτελεί το δικό της ρόλο, τον οποίο εξηγούμε σε αυτό το σημείο στα παιδιά. Η ομάδα του Κοινού θα είναι η λιγότερο ενεργή και προτείνεται για τα παιδιά που ίσως δε θέλουν ή δε μπορούν να συμμετάσχουν για οποιοδήποτε λόγο στη δράση.

- ❖ Ρόλος Επιτροπής: Επιλογή ονομάτων των αθλητικών ομάδων, διαιτησία, απονομή βραβείων στους αθλητές.
- ❖ Ρόλος Αθλητών: Συμμετοχή στο προτεινόμενο αγώνισμα.
- ❖ Ρόλος Κοινού: Παρέμβαση όπου κρίνουν αναγκαίο (θα τους απευθύνουμε ερωτήσεις, π. χ. συμφωνείτε με την απόφαση της επιτροπής;), επευφημίες.

3ο στάδιο

Η Επιτροπή επιλέγει τα ονόματα των ομάδων από μια λίστα που θα τους έχει δοθεί. Συζητάμε λίγο για τα ονόματα, τα οποία θα προέρχονται από την ιστορία του Αμυκλαίου/Σπάρτης, και τη σημασία τους με όλες τις ομάδες. Η Επιτροπή δίνει όνομα σε κάθε αθλητική ομάδα.

4ο στάδιο

Οι μαθητές προσφέρουν αναθήματα. Θα έχει προηγηθεί η επεξήγηση του όρου *αναθήματα*, ενώ τα παιδιά θα έχουν προσφέρει και αυτά τα δικά τους, τα οποία θα είναι σκέψεις σχετικά με το Αμυκλαίο(ιδέες για το χώρο, τι τους αρέσει, ευχές/επιθυμίες) και θα τις έχουν γράψει σε χαρτιά που θα τους έχουμε δώσει. Ύστερα, θα τα βάλουν σε ένα κουτί που θα προσφερθεί στον Απόλλωνα και τον Υάκινθο λίγο πριν αρχίσουν οι αγώνες. Το συγκεκριμένο υλικό μπορεί να αξιοποιηθεί μελλοντικά.

5ο στάδιο

Μετάβαση από την αίθουσα προβολών στον προαύλιο χώρο διασχίζοντας την “Υακινθίδα οδό” (μπορούμε να χαράξουμε τη διαδρομή με μια κιμωλία για να είναι πιο αληθοφανής) με πομπή (τραγούδια, χορούς, κομμάτι ύφασμα ως ο χιτώνας του Απόλλωνα(:)).

6ο στάδιο

Διεξαγωγή αγώνων. Η Επιτροπή κάθεται μπροστά ώστε να επιβλέπει τους Αγώνες. Το Κοινό παρακολουθεί. Αν δεν έχει θέσεις στο προαύλιο, μπορούμε να φτιάξουμε κερκίδες με καρέκλες από τις αίθουσες. Το άθλημα που έχει επιλεγεί είναι οι *σκυταλοδρομίες*. Ο λόγος που έγινε αυτή η επιλογή είναι το γεγονός πως το συγκεκριμένο άθλημα προάγει και απαιτεί τη συνεργασία και το ομαδικό πνεύμα μεταξύ των αθλητών για να επιτευχθεί το καλύτερο αποτέλεσμα. Προτού αρχίσουν οι αγώνες, λέμε τους κανόνες που πρέπει να τηρηθούν.

☐ Όταν δίνουμε τη σκυτάλη, προσέχουμε:

- α) Να μη μειώνουμε την ταχύτητά μας όσο πλησιάζουμε τον συναθλητή μας.
- β) Να κρατάμε τη σκυτάλη από το κάτω μέρος της.

☐ Όταν παίρνουμε τη σκυτάλη, προσέχουμε:

- α) Το χέρι που περιμένει τη σκυτάλη να είναι προς τα πίσω απλωμένο με την παλάμη ανοιχτή.
- β) Να μην κοιτάζουμε τον συναθλητή μας την ώρα που μας δίνει τη σκυτάλη.
- γ) Να κρατάμε σταθερά τη σκυτάλη κατά τη διάρκεια της διαδρομής.

☐ Η προσπάθειά μας θεωρείται άκυρη, αν:

- α) Η σκυτάλη πέσει κάτω.
 - β) Η αλλαγή της σκυτάλης γίνει έξω από τα προκαθορισμένα όρια.
- Ξεκινάει ο αγώνας.

7ο στάδιο

Η Επιτροπή θα ανακοινώσει τα αποτελέσματα και θα κάνει τη βράβευση. Μόλις τελειώσει αυτή η βράβευση, θα δώσουμε κι εμείς τα δικά μας βραβεία στην Επιτροπή και στο Κοινό ώστε να επιβραβεύσουμε όλα τα παιδιά και να θυμούνται αυτή τη στιγμή. Επίσης, θα δώσουμε στα παιδιά μια πρόσκληση να επισκεφθούν τον χώρο του Αμυκλαίου κατά τη διάρκεια των ανασκαφών, όπου θα έχουν την ευκαιρία να “ρωτήσουν τον αρχαιολόγο” οτιδήποτε θέλουν να μάθουν (η πρόσκληση μπορεί να περιέχει ήδη μια φόρμα ερωτήσεων για παρακίνηση).

8ο στάδιο

Φαγητό και χυμοί. Λήξη της γιορτής!

2. Μικροί Αρχαιολόγοι εν δράσει

Στόχος: Το πρόγραμμα φέρνει τους μαθητές σε επαφή με τον αρχαιολογικό χώρο, τα αυθεντικά ευρήματα και τις συνθήκες των ανασκαφικών εργασιών. Στόχος είναι οι μαθητές να κατανοήσουν την ιστορική διαδρομή του Αμυκλαίου, από την προϊστορία έως τις μέρες μας, τη φύση της εργασίας του αρχαιολόγου, το πλαίσιο της ανασκαφής και να εξασκηθούν στην αναγνώριση των ευρημάτων του Αμυκλαίου.

Περιγραφή προγράμματος

Τίτλος: Μικροί Αρχαιολόγοι εν δράσει

Τοποθεσία: Λόφος της Αγ. Κυριακής, Αμυκλαίο

Αριθμός συμμετεχόντων: 10

Κοινό αναφοράς: παιδιά – μαθητές δημοτικού

Περιεχόμενο: Εκτείνεται σε τέσσερις ενότητες (Παιχνίδι γνωριμίας, Ιστορικό πλαίσιο Αμυκλαίου (αφήγηση- παιχνίδι- κατασκευή, Ανασκαφή, Αξιολόγηση), το περιεχόμενο των οποίων διαφοροποιείται κάθε φορά. Η συγκεκριμένη δομή πετυχαίνει την αυτοτέλεια των δράσεων.

Πρώτη μέρα

Συμμετέχοντες: Τρεις (3) συμμετέχοντες με ευρύ ηλικιακό φάσμα, συμπεριλαμβανομένων μαθητών Δημοτικού και φοιτητών.

Δράση

Ξεκινάμε ένα παιχνίδι γνωριμίας σε κύκλο, ώστε τα παιδιά και οι μουσειολόγοι να συστηθούν και να νιώσουν οικεία μεταξύ τους. Ο κάθε συμμετέχων, με την σειρά συστήνεται και αναφέρει την αγαπημένη του δραστηριότητα, μπαίνοντας στο κέντρο του κύκλου. Όσοι από τους συμμετέχοντες βρίσκουν την δραστηριότητα ενδιαφέρουσα, προχωρούν και αυτοί στο κέντρο.

Ακολουθεί η δραστηριότητα «**Συνέχισε το**»

Μια σύντομη ξενάγηση- αφηγηματική ιστορία, στον χώρο, ώστε τα παιδιά να αντιληφθούν τα βασικά ιστορικά σημεία για τον αρχαιολογικό χώρο του Αμυκλαίου. Αμέσως μετά,, το κάθε παιδί αφηγείται την ιστορική αναδρομή του χώρου, χρησιμοποιώντας τη φαντασία και τις πληροφορίες που έχει λάβει. Στη συνέχεια τα παιδιά πραγματοποιούν προσομοίωση αρχαιολογικής ανασκαφής. Με τη βοήθεια των υπεύθυνων μουσειολόγων, γίνεται ο χωρισμός των ανασκαφικών εργασιών (καθαρισμός, κοσκίνισμα, πλύσιμο κ.λπ.) και κάθε παιδί ανέλαβε μία από αυτές.

Κλείνοντας

Τα παιδιά μοιράστηκαν τις σκέψεις τους και την αγαπημένη τους εμπειρία από το πρόγραμμα, ενώ

συμπλήρωσαν ένα κουίζ γνώσεων, για την κατανόηση όσων έμαθαν.

Εικ.1 Στιγμιότυπο από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Μικροί αρχαιολόγοι εν δράσει»

Δεύτερη μέρα

Συμμετέχοντες: Πέντε (5), ηλικίας 6 έως 13 ετών.

Δράση

Η πρώτη γνωριμία των παιδιών και των μουσειολόγων έγινε σε κύκλο με την ανταλλαγή της μπάλας . Η ομάδα γνωρίζεται μέσω της ανταλλαγής της μπάλας ανάμεσα στους συμμετέχοντες. Μετά τον πρώτο γύρο, το παιχνίδι συνεχίστηκε με την διαδοχική αφήγηση μιας ιστορίας. Οι μουσειολόγοι εξιστόρησαν τις χρονολογικές φάσεις του Αμυκλαίου και το κάθε παιδί μοιράστηκε πώς φαντάζεται την εποχή που περιγράφεται. Ακολούθησε η δημιουργική δραστηριότητα “Χρονικά του Αμυκλαίου”, όπου τα παιδιά, με βάση τις πληροφορίες που πήραν, κλήθηκαν να δημιουργούν ένα ζωγραφικό χρονολόγιο των ιστορικών φάσεων του Αμυκλαίου. Στη συνέχεια επαναλήφθηκε η δραστηριότητα προσομοίωσης της ανασκαφής, (όπως στις 6/7), με τα παιδιά να γίνονται και πάλι μικροί αρχαιολόγοι. Οι ομάδες των παιδιών πραγματοποίησαν τις ανασκαφικές εργασίες που ανέλαβαν και στο τέλος η αρχαιολόγος, μοιράστηκε μαζί τους πληροφορίες σχετικά με την εποχή

και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ευρημάτων. Η δράση έκλεισε με μια σύντομη συζήτηση για την αγαπημένη στιγμή των παιδιών κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων της ημέρας.

Εικ.2 Στιγμιότυπο από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Μικροί αρχαιολόγοι εν δράσει»

Τρίτη μέρα

Συμμετέχοντες: Μία (1), ηλικίας 6 ετών.

Δράση

Το παιχνίδι γνωριμίας της τελευταίας ημέρας, επικεντρώθηκε στη γνωριμία με το χώρο και τον καλύτερο προσανατολισμό σε αυτόν. Μουσειολόγοι και παιδιά, κινήθηκαν στο χώρο και αυτός που άκουγε το όνομα του έπρεπε να σταθεί ακίνητος. Συνεχίζοντας στην ίδια ιδέα, η μουσειολόγος ανέφερε τα τρία βασικά σημεία σημείο στο χώρο (βωμός, θρόνος, εκκλησία) και οι συμμετέχοντες κατευθύνονται προς αυτά για παρατήρηση και βιωματική μάθηση. Έπειτα, πραγματοποιήθηκε η δραστηριότητα “Τι κάνει ένας αρχαιολόγος στην ανασκαφή;” στο σημείο του βωμού. Τα παιδιά ήρθαν σε επαφή με τα υλικά και τη διαδικασία της αναστήλωσης, μέσα από την παρατήρηση του μνημείου του βωμού και της αποτύπωσης, σχεδίασαν και μέτρησαν με κλίμακα ένα από τα αρχιτεκτονικά μέλη του. Τελευταία δραστηριότητα ήταν η ανασκαφή, όπως διεξήχθη και τις

προηγούμενες δύο φορές, και ακολούθησε διάλογος σχετικά με τα σημεία που τους άρεσαν και με ό,τι τους έκανε εντύπωση στις δραστηριότητες

Εικ.3 Στιγμιότυπο από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Μικροί αρχαιολόγοι εν δράσει»

3. Ρώτα τον αρχαιολόγο σου

Στόχος: Η συναισθηματική σύνδεση της τοπικής κοινωνίας με τον αρχαιολογικό χώρο. Μέσω της δράσης, οι επισκέπτες ενημερώνονται για τις αρχαιολογικές εργασίες, το περιβάλλον και την ιστορική εξέλιξη του χώρου. Επίσης αποκτούν γνώσεις και βιωματικές εμπειρίες. Εξοικειώνονται με τον αρχαιολογικό χώρο-κόσμο.

Περιγραφή προγράμματος

Τίτλος: Ρώτα τον αρχαιολόγο σου

Τοποθεσία: Λόφος της Αγ. Κυριακής, Αμυκλαίο

Αριθμός συμμετεχόντων: 10

Κοινό αναφοράς: όλες οι ηλικιακές ομάδες

Περιεχόμενο

Η δράση ξεκίνησε καλωσορίζοντας τους επισκέπτες και με ένα παιχνίδι γνωριμίας ανάλογο με την ηλικιακή ομάδα. Σημείο εκκίνησης ορίστηκε η είσοδος στο λόφο της Αγίας Κυριακής και η περιήγηση στο χώρο και τα μνημεία αυτού. Καθώς οι συμμετέχοντες περιηγούνται στον λόφο, τους παρέχονται, από τον αρμόδιο συνεργάτη προκαθορισμένες πληροφορίες για τα μνημεία και την ιστορική διαδρομή τους. Γνώμονας του προγράμματος είναι η καθημερινότητα του αρχαιολόγου που σχετίζεται με την ανασκαφική δραστηριότητα, όσο και η σημασία του ευρύτερου χώρου. Υπάρχει ενημέρωση και συγχρόνως παρακολούθηση των αρχαιολογικών εργασιών όπως η ανασκαφή, η καταγραφή, η προετοιμασία των αρχαιολογικών ευρημάτων και η φωτογράφισή τους. Ακολουθούν οι προσωπικές τους εμπειρίες, καθώς και τα ερωτήματα που τους έχουν δημιουργηθεί.

4. Η πρώτη μου επίσκεψη

Στόχος: Ο βασικός στόχος του προγράμματος ήταν η ενθάρρυνση των παιδιών να μοιραστούν αναμνήσεις από την πρώτη τους επίσκεψη σε ένα μουσείο. Ακόμη, στόχος ήταν και ο εντοπισμός των θετικών και αρνητικών συναισθημάτων και τι τα προκαλεί και η ανάκτηση αναμνήσεων από τις εμπειρίες τους.

Περιγραφή προγράμματος

Τίτλος: Η πρώτη μου επίσκεψη

Τοποθεσία: Λόφος της Αγ. Κυριακής, Αμυκλαίο

Αριθμός συμμετεχόντων: 10

Κοινό αναφοράς: παιδιά – μαθητές δημοτικού

Περιγραφή:

Η δράση ξεκίνησε με το καλωσόρισμα των συμμετεχόντων και ξενάγηση στο χώρο και στα κεντρικά σημεία του ιερού. Σε κύκλο συζήτησης τα παιδιά μοιράστηκαν τις σκέψεις και αναμνήσεις τους από την πρώτη τους επίσκεψη σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία. Ακολούθησαν τρεις δεκάλεπτες δημιουργικές δραστηριότητες και γνωριμία με τα μέλη της ανασκαφικής ομάδας. Η δράση ολοκληρώθηκε με συζήτηση στο χώρο της εκκλησίας σχετικά με τις εντυπώσεις και τα συμπεράσματα των συμμετεχόντων.

5. Ξενάγηση για τον παιδικό σταθμό «Παιδόραμα»

Στόχος: Η εισαγωγή των συμμετεχόντων στην ιστορία του λόφου, στο μύθο του Υάκινθου και στις βασικές πρακτικές μιας ανασκαφής. Βασική παράμετρος ήταν η εξοικείωση με το χώρο και την έννοια της αρχαιολογίας ώστε να επιτευχθεί μια βιωματική εμπειρία ξενάγησης που διαμορφώνεται και δεν προκαθορίζεται, αλλά προσαρμόζεται στις ανάγκες των συμμετεχόντων με τα πρότυπα της εναλλακτικής εκπαίδευσης.

Περιγραφή προγράμματος

Τίτλος: Ξενάγηση

Τοποθεσία: Λόφος της Αγ. Κυριακής, Αμυκλαίο

Αριθμός συμμετεχόντων: 10

Κοινό αναφοράς: παιδιά ηλικίας 4-6 ετών (με την συνοδεία 4 δασκάλων)

Περιγραφή:

Αφετηρία της δράσης ήταν το καλωσόρισμα των συμμετεχόντων και το χωρισμό τους σε 3 ομάδες. Οι ομάδες ξεναγήθηκαν στο χώρο και στα κεντρικά σημεία του ιερού. Οι συμμετέχοντες αποτέλεσαν κύριο ρόλο στην επιλογή της διαδρομής της ξενάγησης αφού υποδείκνυαν τα σημεία που ήθελαν να εξερευνήσουν περισσότερο. Περιηγήθηκαν στο λόφο ανάλογα με τις ερωτήσεις και τις ανάγκες τους. Συνομίλησαν με τους αρχαιολόγους και τους εθελοντές της ανασκαφής στο σκάμμα στη ΝΔ πλευρά του λόφου και είχαν την δυνατότητα να εκφράσουν τις απορίες τους και να ενημερωθούν για τις διαδικασίες που γίνονται στα ανασκαφικά τετράγωνα. Ακολούθησε

αναπαράσταση του καθαρισμού των οστράκων και τέλος δημιουργικές δραστηριότητες στο χώρο της εκκλησίας.

Εικ.4 Στιγμιότυπο από τη ξενάγηση για τον παιδικό σταθμό «Παιδόραμα»

6. Ξενάγηση για τον παιδικό σταθμό «Παιδόραμα» στο Αρχαιολογικό Μουσείο

Στόχος: Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είχε ως στόχο οι μαθητές να γνωρίσουν το χώρο του μουσείου και να τον κατανοήσουν, να εντοπίσουν τα εκθεσιακά αντικείμενα που προήλθαν από τον Αρχαιολογικό χώρο του Αμυκλαίου, να τα συνδέσουν με αυτόν και να αποδώσουν τις δικές τους ερμηνείες σύμφωνα με τις δικές τους δυνατότητες κατανόησης.

Περιγραφή προγράμματος

Τίτλος: Ξενάγηση

Τοποθεσία: Λόφος της Αγ. Κυριακής, Αμυκλαίο

Αριθμός συμμετεχόντων: 10

Κοινό αναφοράς: παιδιά ηλικίας 4-6 ετών (με την συνοδεία 1 δασκάλας)

Περιγραφή:

Η δράση ξεκίνησε με το καλωσόρισμα των συμμετεχόντων στον κήπο του μουσείου. Εκεί οι μαθητές άκουσαν για πρώτη φορά μουσειολογικές έννοιες και αναρωτήθηκαν για την έννοια του Μουσείου και της συλλογής. Στη συνέχεια, ακολούθησε ξενάγηση στις σχετικές αίθουσες με το Ιερό Απόλλωνος Αμυκλαίου και δημιουργικές δραστηριότητες με συγκεκριμένα εκθέματα που το αφορούσαν. Η δράση ολοκληρώθηκε στο προαύλιο του μουσείου όπου οι συμμετέχοντες άκουσαν το τραγούδι “Μες στο Μουσείο” από τον δίσκο «Εδώ Λιλιπούπολη» και παροτρύνθηκαν να το μάθουν στο σχολείο με την βοήθεια των δασκάλων τους.

Εικ.5 Στιγμιότυπο από την ξενάγηση για τον παιδικό σταθμό «Παιδόραμα» στο αρχαιολογικό μουσείο Σπάρτης

Άλλες προσεγγίσεις ανάδειξης: Θεματικές Ξεναγήσεις

Ακολουθούν οι θεματικές ξεναγήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της Δημόσιας Αρχαιολογίας, με στόχο την γνωριμία των συμμετεχόντων με τον αρχαιολογικό χώρο.

Πρώτη θεματική ξενάγηση

Περιγραφή

Τίτλος: “Αρχαιολογία και φυσικό περιβάλλον. Μια θεματική περιήγηση”

Κοινό αναφοράς: Για όλες τις ηλικιακές ομάδες, ιδιαίτερα για ενήλικο κοινό.

Τοποθεσία: Λόφος της Αγ. Κυριακής, Αμυκλαίο

Αριθμός συμμετεχόντων: 30

Σκοπός: Το κοινό να κατανοήσει τη σημασία του περιβάλλοντος στην αρχαιότητα, να αποκτήσει μία πρώτη εικόνα για την γεωλογική διαδρομή και εξέλιξη του φυσικού τοπίου καθώς και να παρατηρήσει τις ιδιαιτερότητες των υλικών κατασκευής των μνημείων πάνω στο λόφο.

Δράση

Πρώτο στάδιο

Η ξενάγηση ξεκινάει με πρώτο σημείο το στέγαστρο της εκκλησίας, έχοντας στο οπτικό μας πεδίο την αναστήλωση του βωμού και την μερική αναστήλωση του θρόνου. Οι συμμετέχοντες με την βοήθεια των μουσειολόγων εξετάζουν και κατανοούν τη σημασία της γιορτής των Υακινθίων στην αρχαιότητα μέσα από τις αρχαίες πηγές που μας παρέχει ο Αθήναιος και ο Ηρόδοτος. Σημαντικό ρόλο στη δράση έχει η παρατήρηση φωτογραφιών από αναπαραστάσεις αγγείων. Στη συνέχεια συνδέουν μέσα από συζήτηση τη γιορτή των Υακινθίων με σύγχρονα είδη εορτών.

Δεύτερο στάδιο

Προχωρώντας προς τον βωμό, οι μουσειολόγοι δίνουν πληροφορίες για στοιχεία της διατροφής των Σπαρτιατών στην Αρχαιότητα και τις διατροφικές συνήθειες σήμερα. Ακολουθεί συζήτηση για την σημασία της αγροτικής παραγωγής, της αλιείας και της κτηνοτροφίας στην αρχαιότητα, με ανάδειξη συνταγών από αρχαίες πηγές.

Τρίτο στάδιο

Στην τρίτη ενότητα της δράσης, γίνεται αναφορά στα ευρήματα της ανασκαφής, όπως αγγεία και οστά ζώων οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να παρατηρήσουν από κοντά και να αγγίξουν αρχαία σκεύη αποθήκευσης. Η δράση κλείνει με δημιουργική δραστηριότητα, κατά την οποία οι συμμετέχοντες δημιουργούν τα δικά τους αγγεία από πηλό.

Εικ.6 Στιγμιότυπο από τη θεματική ξενάγηση «Αρχαιολογία και φυσικό περιβάλλον. Μια θεματική περιήγηση»

Πρώτη μέρα

Δράση

Η εκκίνηση της θεματικής ξενάγηση γίνεται από τη στεγασμένη πλευρά τις εκκλησίας, εκεί εισάγουμε τους συμμετέχοντες στο θέμα αναφέροντας και δίνοντας πληροφορίες για την στρατηγική θέση του μνημείου, στην συνέχεια μελετάμε την ιστορία του λόφου μέσα από τις γεωλογικές του φάσεις και πως αυτό άλλαζε ανάλογα με την χρήση του από χώρο οικισμού σε χώρο λατρείας. Μεταφερόμαστε στο σημείο του θρόνου εκεί παρουσιάζονται τα διάφορα πετρώματα και οικοδομικά υλικά που συναντάμε στο χώρο. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να τα παρατηρήσουν και να τα ξεχωρίσουν. Προχωρώντας στο σημείο των νέων ανασκαφών και ευρημάτων, παρέχονται πληροφορίες για την στρωματογραφία και την φάση των ανασκαφών από ειδικούς. Η ξενάγηση συνεχίζεται μπροστά από την πλατφόρμα αναστηλώσεων όπου μπορούν να παρατηρήσουν τα διάφορα οικοδομικά μέρη. Κλείνουμε την δράση συζητώντας για την σημασία του περιβάλλοντος στην αρχαιότητα και την παραλληλίζουμε με σημερινές πρακτικές.

Εικ.7 Στιγμιότυπο από τη θεματική ξενάγηση «Αρχαιολογία και φυσικό περιβάλλον. Μια θεματική περιήγηση»

Δεύτερη θεματική ξενάγηση

Περιγραφή

Τίτλος: Αρχιτεκτονικές ιδιαιτερότητες και αναζητήσεις του Αμυκλαίου

Κοινό αναφοράς: Για όλες τις ηλικιακές ομάδες, ιδιαίτερα για ενήλικο κοινό.

Τοποθεσία: Λόφος της Αγ. Κυριακής, Αμυκλαίο

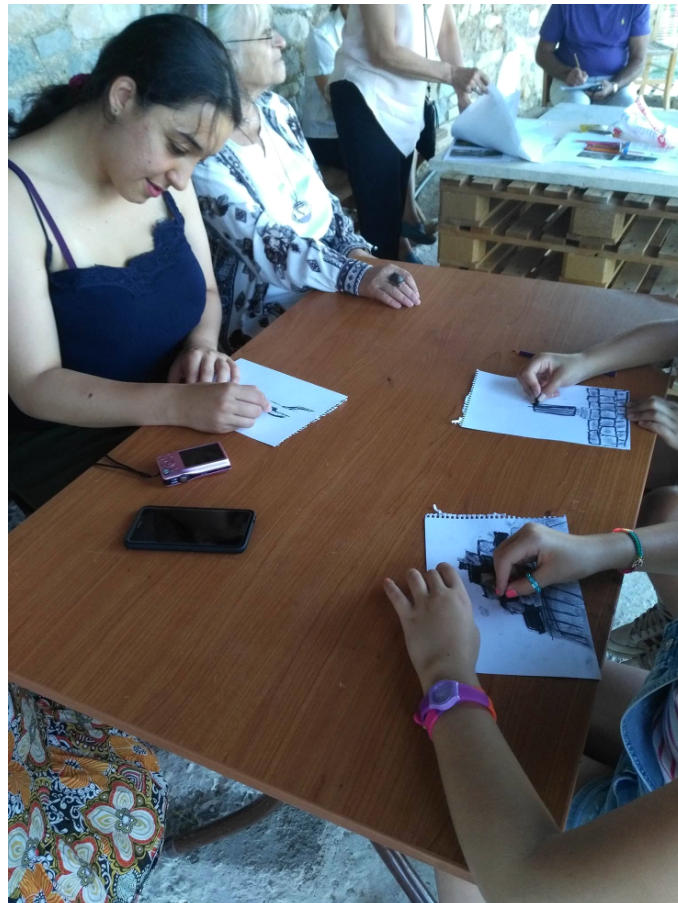
Αριθμός συμμετεχόντων: 30

Σκοπός : Το κοινό να περιηγηθεί στο χώρο και να δώσει έμφαση στην αρχιτεκτονική, να πληροφορηθεί για τις μορφές ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων στο εξωτερικό, να προβληματιστεί και να αναρωτηθεί για τις ανάγκες ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων στην Ελλάδα και κυρίως του Αμυκλαίου.

Δράση

Η αρχιτέκτονας ξενάγησε το κοινό σε όλα τα σημεία του λόφου, έδωσε πληροφορίες για την δομή

των οικοδομημάτων και την χρήση τους και αναφέρθηκε στον χαρακτηριστικό αρχιτεκτονικά χαρακτήρα κάθε φάσης του χώρου. Ακολούθησε η παρουσίαση ανάδειξης αρχαιολογικών χώρου στο εξωτερικό από τους ειδικούς, το κοινό είχε την δυνατότητα να δει φωτογραφίες και σκίτσα από σχέδια αξιοποίησης αρχαιολογικών πάρκων στο εξωτερικό και να ακούσει ιδέες για την ανάδειξή του συγκεκριμένου χώρου. Σε συνέχεια της παρουσίασης μοιράστηκαν στους συμμετέχοντες υλικά για να σκισάρουν το αγαπημένο τους σημείο στο λόφο η κάποια ιδέα για την διαμόρφωση του αρχαιολογικού πάρκου. Η δραστηριότητα έληξε με συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων και ιδεών.

Εικ.8 Στιγμιότυπο από την θεματική ξενάγηση «Αρχιτεκτονικές ιδιαιτερότητες και αναζητήσεις του Αμυκλαίου»

Τρίτη θεματική ξενάγηση

Περιγραφή

Τίτλος: “Παρουσίαση ανασκαφικών ευρημάτων και έκθεση”

Κοινό αναφοράς: Για όλες τις ηλικιακές ομάδες, ιδιαίτερα για ενήλικο κοινό.

Τοποθεσία: Λόφος της Αγ. Κυριακής, Αμυκλαίο

Αριθμός συμμετεχόντων: 50

Σκοπός: Ενημέρωση του κοινού για την πρόοδο των ανασκαφικών εργασιών.

Ενημέρωση της τοπικής κοινότητας από τον υπεύθυνο του Προγράμματος Σταυρό Βλίζο σχετικά με την πρόοδο των ανασκαφών, και έναρξη συζήτησης προβληματισμούς και μελλοντικά σχέδια και συζήτηση με το κοινό. Στην συνέχεια πραγματοποιήθηκε ξενάγηση των παρευρισκόμενων στο χώρο και παρουσιάστηκαν τα νέα ευρήματα από της ανασκαφικές εργασίες. Μετά το τέλος της ξενάγησης, το κοινό είχε την ευκαιρία να κινηθεί ελεύθερα στο χώρο και να παρατηρήσει την μικρή έκθεση με δείγματα κεραμικής από της ανασκαφές της ημέρας, καθώς και μια έκθεση με αντικείμενα που χρησιμοποίησε η ερευνητική ομάδα του προγράμματος Αμυκλών.

Εικ.9 Στιγμιότυπο από την θεματική ξενάγηση «παρουσίαση ανασκαφικών ευρημάτων και έκθεση»

Επίλογος και γενικά συμπεράσματα

Λόγω διαφόρων κοινωνικών γεγονότων που απασχόλησαν στο παρελθόν τη χώρα μας, αλλά και απασχολούν ακόμη, όπως επίσης λόγω του τρόπου μετάδοσης της πολιτιστικής και πολιτισμικής μας πληροφορίας κατά τη διάρκεια των σχολικών μας χρόνων από το εκπαιδευτικό σύστημα, ένα μεγάλο ποσοστό ανθρώπων, έχει επιλέξει να αποσυρθεί από τους πολιτιστικούς φορείς, αν όχι από ολόκληρη την ιστορία της χώρας του. Οι εκπρόσωποι των πολιτιστικών φορέων, οφείλουν να ερευνούν, να βρίσκουν και να σχεδιάζουν τρόπους προσέλκυσης του κοινού. Είναι απαραίτητο να προσφέρουν ένα φιλικό και ψυχαγωγικό περιβάλλον στον επισκέπτη. Η Δημόσια Αρχαιολογία και η Μουσειολογία, έχουν καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη πρόκληση, καθώς στόχος τους είναι η αξιοποίηση και ανάδειξη των πολιτιστικών φορέων με επίκεντρο τη κοινωνία και η προσέγγιση του κοινωνικού συνόλου.

Συγκεκριμένα, τεράστια επιρροή προς το κοινό τον τελευταίο καιρό, έχουν τα εκπαιδευτικά προγράμματα και οι δράσεις. Όταν ο φορέας, στη προκειμένη περίπτωση ο αρχαιολογικός χώρος, απευθύνεται στο απλό κοινό και του παρουσιάζει δημιουργίες οι οποίες στηρίχτηκαν σε εκείνον και δημιουργήθηκαν για εκείνον και τα ενδιαφέροντά του, αυτομάτως του προκαλείται η περιέργεια που στοχεύεται. Όπως είδαμε να πραγματοποιείται η πτυχιακή αυτή εργασία, το θέμα της προσέγγισης του κοινού είναι πολύ απαιτητικό και ευαίσθητο. Μία αρκετά βοηθητική και αποδοτική προσέγγιση, είναι τα εκπαιδευτικά προγράμματα. Παρ' όλα αυτά, φυσικά χρειάζεται συνεχή έρευνα και παρακολούθηση της επικαιρότητας. Όπως παρατηρήσαμε και νωρίτερα, ως προς τις νέες τεχνολογίες για τους αρχαιολογικούς χώρους.

Συνεπώς, ο πολιτιστικός φορέας οφείλει να πάρει θέση στη ζωή του ατόμου, να διεκδικήσει τον ρόλο που του αρμόζει. Να παρακολουθεί συνεχώς τις σύγχρονες τάσεις ανάδειξης και διαχείρισης έτσι ώστε να βρίσκεται πάντοτε συντονισμένο με το ποιοι είναι οι βέλτιστοι τρόποι να επιτύχει να προσελκύσει το κοινό του, τους επισκέπτες. Οι φορείς, έχουν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση, όχι μόνο της γνώσης ενός ατόμου, αλλά και της ενεργούς συμμετοχής του στη κοινωνία.

Τέλος, παρατηρήσαμε ότι ο αρχαιολογικός χώρος των Αμυκλών, σημειώνει σημαντικές προσπάθειες ένταξης των σύγχρονων προσεγγίσεων για την διαχείριση και ανάδειξη χώρου. Με ποικίλες θεματικές ενότητες, για να καταφέρει να προσελκύσει κάθε είδους κοινωνική ομάδα. Η συνεργασία, το ενδιαφέρον και η σημαντική τριβή μεταξύ του αρχαιολογικού χώρου και του επισκέπτη/συμμετέχοντα, είναι εμφανής.

Βιβλιογραφία

- Αλεξιάκης, Ε. (2015-2016). Υακίνθια. Ιερός τόπος, μύθος και τελετουργία στις Αμύκλες Λακωνίας. Μία ανθρωπολογική προσέγγιση. *Λακωνικά Σπουδαί*, 21, 49-78. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/26855182/%CE%A5%CE%B1%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B8%CE%B9%CE%B1_%CE%99%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%82_%CF%84%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%82_%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%AF%
- Βλίζος, Σ. (2017). Ο θρόνος του θεού. *Ανασκαφή*, 124, 28-39. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/42051215/Archaiologia_Journal_T124_28
- Βλίζος, Σ., & Πάντζου, Ν. (Επιμ.). (2021). *Διαχείριση και Ανάδειξη Χώρων και Μνημείων*. Αθήνα: Εκδόσεις diadrasis.
- Βλίζος, Σ. (Επιμ.). (2022). *Αρχαιολογία και Μουσεία: Η ενότητα της ελληνικής μνημειακής παράδοσης. Πρακτικά Συνεδρίου στη μνήμη του Άγγελου Δεληβορριά*. Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν.
- Buschor E., & von Massow, W. (1927). Vom Amyklaion. *AM*, 52, 1-85.
- Cartledge, P. (2003). *Spartan Reflections*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Christesen, P. (2018). Sparta and Athletics. Στο A. Powell (Επιμ.) *A Companion to Sparta 2* (σσ. 543-564). Hoboken, New Jersey/Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Fiechter, E. (1918). Amyklæe. Der Thron des Apollon. *JdI*, 33, 107-245.
- Grimal, P. (1991). *Λεξικό της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Μαρθάρη, Μ. (1998). *Σύρος: Χαλανδριανή, Καστρί: Από την έρευνα και την προστασία στην ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου*. Αθήνα: Υπουργείο Αιγαίου, ΚΑ΄ Εφορεία Αρχαιοτήτων – Υπουργείο Πολιτισμού.

Μιχέλη, Α. Ν. (2019). *Δημόσια αρχαιολογία και δημόσια σύγχρονη τέχνη διερευνώντας στην κοινωνική και πολιτισμική ταυτότητα του αρχαιολογικού χώρου* (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.

Μιχέλη, Α. Ν. (Επιμ.). (2020). *Αρχαιότητες και δημόσια σύγχρονη τέχνη. Ένα άλλο βλέμμα για τους αρχαιολογικούς χώρους*. Μυτιλήνη: Εκδόσεις Demou Ergia Koinsep.

Νικονάνου, Ν. (2015). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.

Νικονάνου, Ν. (2022). *Μουσειοπαιδαγωγική: από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Osborne, R. (2004). Hoards, Votives, Offerings: The Archaeology of the Dedicated Object. *World Archaeology*, 36(1), 1-10. Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/4128299>

Σαλεμή, Ν. (2022). *Επικοινωνιακή στρατηγική για την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του ναού Αυλίδειας Αρτέμιδος και την αξιοποίηση του ως μοχλό ανάπτυξης της περιοχής της Αυλίδας Ευβοίας* (μεταπτυχιακή εργασία). Διαθέσιμο από: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Τσομετζίδης, Σ. (2017). *Ιερά της Σπάρτης και η συμβολή τους στην εξέλιξη της πόλης κράτους* (μεταπτυχιακή εργασία). Διαθέσιμο από: Academia.

Τσουντας, Χ. (1892). Εκ του Αμυκλαίου. *Αρχαιολογική Εφημερίς*, 1-26.

Vlizos, S. (2009). The Amyklaion Revisited. New Observations on Laconian Sanctuary of Apollo. Στο Ν. Kaltsas (Επιμ.), *Athens-Sparta. Contribution to the Research on the History and Archaeology of the Two City-States. Proceedings of the International Conference in Conjunction with the Exhibition "Athens – Sparta" Organized Collaboration with the Hellenic Ministry of Culture and the National Archaeological Museum, Athens, held at the Onassis Cultural Center on Saturday, April 21, 2007* (σσ. 11-23). New York: Alexander S. Onassis Public Benefit Foundation.

Vlizos, S. (2012). Μια θεωρητική προσέγγιση για την ανάδειξη και διατήρηση αρχαιολογικών χώρων: Το παράδειγμα του ιερού του Απόλλωνα Αμυκλαίου στη Σπάρτη. *Μουσείο Μπενάκη*, 1(11-12), 179-192. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.12681/benaki.17809>

Χαραλαμποπούλου, Ι. (2021). *Η επίδραση των social media στον πολιτιστικό τουρισμό. Μελέτη περίπτωσης: Αρχαιολογικό Μουσείο Αρχαίας Ολυμπίας* (μεταπτυχιακή εργασία). Διαθέσιμο από: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.